

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN ŞEKİL BİLGİSİNE DAİR NOTLAR

Bilgehan Atsız GÖKDAĞ*

Özet

Irak Türkmenlerinin kullandığı dil Azerbaycan Türkçesi ağızları içinde değerlendirilmektedir. Irak Türkmen ağızları “ŋ” sesinin “v”ye ve “y”ye değişmesi açısından başlıca iki gruba ayrılmaktadır. 1400 yıldır Irak’ta yaşayan Türkmenlerin dillerinin hukuksal statüsü bölgesel dil seviyesindedir. Doğu Oğuz grubunun güney kanadında yer alan Irak Türkmen Türkçesi, kendine has ses ve biçim özellikleri ile birlikte eski Türkçe birçok unsuru yaşatması bakımından dikkati çeker.

Anahtar sözcükler: Irak Türkmenleri, Azerbaycan ağızları, şekil bilgisi

SOME NOTES ON THE MORPHOLOGY OF THE IRAQI TURKMEN DIALECT

Abstract

The speech of the Iraqi Turkmens is classified among the Azarbaijani Turkish dialects. Iraqi Turkmen dialects are divided into two in accordance with transition of the consonants from “ŋ” to “v” and “y”. Legal status of the language of the Turkmens, who live there for 1400 years, is on the level of a local language. The Iraqi Turkmen speech, which is member of the South wing of the Eastern Oğuz group, is outstanding with its preserving many old Turkic elements. Hat is own phonological and morphological of the Iraqi Turkmen Turkish

Keywords: Iraqi Turkmens, Azarbaijani dialects, morphology.

Azerbaycan Türkçesi ağızları içinde değerlendirebileceğimiz Irak Türkmen ağızları, yaklaşık 2,5 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. İran’ın Güney Azerbaycan, Tahran, Save bölgesi ağızları ve Türkiye’nin Urfa, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep ağızlarıyla büyük benzerlikler gösteren Irak Türkmen ağızları “ng” sesinin “-v-”ye ve “-y-” ye dönüşmesi bakımından başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Kerkük, Erbil, Dakuk, Mendeli, Hanekin, Kazaniye ağızları “-v-” grubunu (gēldüv, ēlüv); Telafer, Altun Köprü, Duz-Hurmatu, Teze-Hurmatu, Kifri, Beşir, Emirli ağızları ise “-y-” grubunu (eliy, geldiy) oluşturmaktadır (Buluç, 2007: 282). Batı Oğuz diyalektleri, Anadolu ve Kuzey Azerbaycan sınırları dışında, Arap ve İran dilleri arasında irili ufaklı adacıklar hâlinde yer alır. Güney Azerbaycan Türkçesinin varyantları İran’ın Hamedan şehrinin kuzeyinden, kuzeybatıya doğru Urmiye ve Hoy üzerinden Türkiye’nin Nahçıvan sınırına değin uzanır. Oğuz Türkçesinin Irak varyantları Suriye sınırı yakınlarında, Türkiye sınırına 80 km. mesafedeki Türkmen şehri Telafer’den Bağdat’ın güneydoğusunda Bedre bölgesinde uzanan bir şerit içinde, başta Kerkük olmak üzere ülkenin kuzeydoğusunda ve

* Doç. Dr.; Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, batsiz@yahoo.com

merkez bölgelerinde dağınık olarak konuşulur. Bu şeridin kuzeyinde Türkiye, batısında Dicle nehri, doğusunda İran sınırı yer alır. Doğudan kuzeybatıya doğru Kerkük, Musul, Telafer hattı Türkiye'nin güneydoğusunda bir Irak Türkmen kuşağı oluşturur. Bu kuşak, Bayır-Bucak Türkmenleri aracılığıyla kesintili olsa da Türkiye'nin en batısına doğru uzanır (Eker, 2008: 94-95).

Irak Türkmen ağızları üzerine yapılan çalışmaların sayısı çok değildir. Hüseyin Şahbaz, Çoban Hıdır, Beşir Bayat, Hidayet Kemal Bayatlı, Muhsin Kevser Nuri'nin Türkiye'de yaptıkları doktora tezleri ile Önder Saatçi'nin yüksek lisans tezi Türkiye'de dil alanında yapılan akademik çalışmalardır. Bunlar içinde sadece Hidayet Kemal Bayatlı'nın çalışması yayımlanmıştır. Gazanfer Paşayev'in 1970 yılında Kerkük ağzının fonetiği ile ilgili doktora tezi ve Paşayev'in de aralarında bulunduğu heyetin hazırladığı *Irak Türkmen Lehcesi* (Bakı, 2004) adlı eser, Azerbaycan'daki çalışmaların esasını oluşturur. Irak'ta Abdullatif Benderoğlu'nun çalışmaları dikkati çeker. Habib Hürmüzlü'nün *Kerkük Türkçesi Sözlüğü* ile Suphi Saatçi, Mahir Nakip, İhsan Vasfi, Ata Terzibaşı, Necdet Yaşar Bayatlı gibi araştırmacıların daha çok folklor ve halk edebiyatına dair eserlerinde Irak Türkmen ağızları malzemesine yer verilmektedir. Ancak bu malzeme ses bilgisinden ziyade şekil bilgisi çalışmaları için uygundur. Irak Türkmen ağızları üzerine Türkiye'de dört doktora, bir yüksek lisans tezi yapılmış olsa da bu çalışmaları yapanlar, menşee olarak Irak Türkmen Türklerindedir. Irak Türkmen ağızlarının Türkiye'de yegâne araştırmacısı rahmetli Prof. Dr. Sadettin Buluç'tur.

Türkiye'de Irak Türkmen ağızları üzerine yapılan doktora tezleri gerekli ağız malzemesini bize sunsa da, inceleme bölümleri ne yazık ki bilimsel ciddiyetten uzaktır. Irak Türkmen ağız malzemesi yeniden derlenerek üzerinde bilimsel çalışma yapılmalı ve diğer Oğuz ağızları içindeki yeri tespit edilmelidir.

Irak Türkmen ağızları ile ilgili Batı'da yapılan tek araştırma Christine Bulut'a aittir. Bulut, 12-14 Ağustos 1998'de düzenlenen "*Studies on Turkish and Turkic languages, Proceedings of the IXth International Conference on Turkish Linguistics*" başlıklı sempozyumda Irak Türkmen ağızlarındaki istek kipi üzerinde durmuştur.

1400 yıldır Irak'ta yaşayan Türkmenler, üçüncü büyük etnik grubu oluştursa da dilleri resmî dil olarak kabul edilmemiş, bölgesel dil sayılmıştır. Doğu Oğuz grubunun güney kanadında yer alan Irak Türkmen Türkçesi, kendine has ses ve şekil özellikleri ile eski Türkçe birçok unsuru yaşatması bakımından dikkati çeker.

Eski Türkçede görülen "burun" *Munna altmış il burun (Bundan altmış yıl önce)* (Nuri: 24); "tek, teki" *Sebhehe teki kef etti (Sabaha kadar eğlendi)* (Haydar, 1979: 7); "birlle" *Gêlin*

yëve girdigi birli damnan şeker sepelle (Gelinin eve girmesiyle damdan şeker dökerler) (Nuri, 1987: 54) edatlarının varlığı; söz başı -k- ve -t- ünsüzlerinin kimi kelimelerin başında korunması *köbek, köç, köçmeğ, kölge, kösk* “göğüs”, *köynek, tikiş, tik-, tök, tohın-* (Hürmüzlü, 2003); “öng (ön)” *Dereden çihiti oğlannârin öngün aldı (Dereden çıkıp oğlanların önünü kesti)* (Nuri, 1987: 52); “yengice” (yenice) *Yengice köyü kimin yere* (Haydar, 1979: 30); “donguz /dongız” (domuz); “eng (ön)” (Hürmüzlü, 2003) gibi kelimelerde Eski Türkçedeki “ng” sesinin varlığı, “su” kelimesinin eski Uygur Türkçesinde olduğu gibi yer yer “suv” şeklinde kullanılması: *Tez ênşin az suv aparsın (Çabuk gelsin az su götürsün)* (Nuri, 1987: 26); eski Türkçe fiilden isim yapan -g- ekinin varlığı: *acıg (öfke, inat), ulug (ulu), agrıg (ağrı, acı), başarığçı (başaran), bilikli (bilgili), sivağ (sıva), boyağ (boya)* gibi (Hürmüzlü, 2003).

Irak Türkmen ağızlarının dikkati çeken özelliklerinden biri, 2. şahıs iyelik ve fiil çekimlerinde eski Türkçe “ng” sesinin “v” ve “y” ye dönüşmesidir. “v” li ağızların Kıpçakça tesirinde oluştuğunu söylemek zordur. Zira bu ağızda sistemli bir ng>v değişimi yoktur. Tarihî ve bugünkü Kıpçak Türkçesinde de Irak Türkmen ağızlarındaki duruma benzer değişimler görülmez. ng>g>ğ>v değişimi bir Kıpçak özelliği değil, evrensel fonetik bir temayüldür. Irak Türkmen Türkçesinin şekil bilgisine mahsus özellikleri başlıca şu alt başlıklarda toplayabiliriz:

- **Çatı Ekleri**

Irak Türkmen Türkçesinde kullanılan çatı ekleri bazı fiillere getirildiğinde Türkiye Türkçesindekinden farklı bir durum ortaya çıkar. -t- ettirgenlik eki, bazı fiillerde –Dİr ettirgenlik eki fonksiyonunu üstlenir: *durut- “durdur-”; girir- “giydir-”; oyat- “uyandır-”; itir- “itdir-”*...

Türkiye Türkçesinde -l’li şekilleri kullanılan edilgenlik ekinin Kerkük ağzında -n’li şekillerine rastlanır: *Bahalar èvlēri̇ gül kimiṅ ölüp sipiṙiṅip pek, yemeğlēri̇ bişiṙiṅip hāziṙ ölüp, asablāṙi yeğēṅip yā’ṅi bir yana birāḣiṅip (Bakarlar evleri gül gibi olmuş, iyi süpürülmüş, yemekleri pişirilip hazır olmuş, elbiseleri yıkanıp bir yana bırakılmış)*(Şahbaz, 1979: 7).

Boya-t- fiilindeki -t’ nin ettirgenlik görevi yoktur. *Boyat-*: *boya-* . Kelimenin bu şekilde kullanımı, doğu ve güneydoğu Anadolu ağızlarında yaygındır:

Daha çok Urmiye, Salmas, Horasan, Nuha ve Guba ağızlarında gördüğümüz -İp tUrUr’ dan gelişen –İtl̇ öğrenilen geçmiş zaman ekine sadece bir örnekte, Duz ilçesi Abbut köyünde rastlanmaktadır:

Bahça barsızdı nadağ

Hava narsızdı nedeğ

Günner hâmsı gelēti

Özümüz ârsızlıh nedeḥ (Haydar, 1979: 19)

- **-AkA / -kA Belirlilik Takısı**

Irak Türkmen Türkçesinin kendine has özelliklerinden biri de isimlerin sonuna gelen – AkA takısıdır. İngilizcedeki “the” nin fonksiyonu gibi getirildiği ismi belirli kılar. Daha önce bilinen ve söylenen nesneyi belirtmek için kullanılır. Ekten sonra çekim ekleri getirilebilir:

Bu da dedi avradaka ge gideyin (bu da hanıma gel gidelim dedi) (Haydar, 1979: 11).

Dedi gedim ya kızakāni allam (dedi gideyim ya kızı alayım) (Haydar, 1979: 12).

Men arvadakanın elinnen kaştım (Ben hanımın elinden kaçtım) (Haydar, 1979: 12).

O da Allāh'ın ēmrīn bitirdī Misir'den geleneke (Şahbaz, 1979: 63).

Ünlü ile biten kelimelere getirildiğinde ekin başındaki ünlünün düştüğü görülür. Bu duruma bazen ünsüzle biten kelimelerde de rastlanır:

Bes hamı sofraka (İyi, hani sofr) (Bayatlı, 1996: 234).

Bahtılar bu çobankadı, Hasanıdı (Baktılar bu çobandır, Hasan'dır) (Bayatlı, 1996: 234).

Ekin kökenini verme hâli eki ile ilişkilendiren Haydar, eki; Türk lehçelerinde görülen dişilik ve küçültme bildiren -kA eki ile karıştırmaktadır (Haydar, 1979: 200). Şahbaz ve Bulut, ekin Kürtçe olduğunu ileri sürer. Şahbaz'a göre ekin Kerkük yöresinde konuşulan Kürtçede de var oluşu ve aynı zamanda kullanılışı, ayrıca hiçbir Türk lehçesinde olmayışı, Kürtçeden Kerkük ağzına geçtiği kanaatini uyandırmaktadır (Şahbaz, 1979: 441). Bulut'a göre kuzey Kürtçe ve Gorani diyalektinde görülen ek, Irak Türkmenesi ve İran'daki Sonqor Türkçesinde de kullanılmaktadır ve Kürtçeden Türkçeye geçmiştir (Bulut, 2005: 254).

- **-IrI Şimdiki Zaman Eki**

Irak ve İran Türk ağızlarında şimdiki zaman çekiminin 3. şahsında –IrI ekinin kullanıldığı görülür. İran sahasında eser veren şair ve yazarların dilinde de şimdiki zamanın bu formasına rastlanmaktadır:

Heyran öz rızası ile dert çekmiri “Hayran Hanım”, (Ezizov, 1999: 195).

Bu gedri ev yihırı hem déyer müselmanem “M. E. Mö'cüz”, (Ezizov, 1999: 195).

H. Mirzazade, Ali Şir Nevai'nin de bu eki kullandığına dair şu örneği vermektedir (Mirzazade, 1990: 150):

Hem saçarı mehmül hem tiryaki

Hem oluru herzeyi hem bermaki

Muharrem Ergin'e göre ek, -Ir'ın genişlemiş şeklidir. Anadolu ve Rumeli ağızlarında --yor şimdiki zaman ekinin bir -yoru şekli vardır. *geliyoru, dikeyoru* misallerinde olduğu gibi. Bu -yor ekinin bir evvelki safhasından ibarettir. -yorır'ın sonundaki -r düşmüştür. Fakat -I muhafaza edilmektedir. Azerbaycan Türkçesinde de -yorır, -yéir'den gelen -ır, -ir'in bir evvelki safhası aynı şekilde -ırı, -iri olmalıdır. *geli yorır > geli yéir > geliyéri > geliri > gelir* misallerinde olduğu gibi (Ergin, 1981: 201).

Türkologların bir kısmı "ol" 3. şahıs zamirinin ekleşmesi sonucu ekin ortaya çıktığını ve şimdiki zaman çekiminde 3. teklik şahıs eki olarak kullanıldığını ileri sürerler. Kononov'a göre *ol Türk ol* yapısında eski Türkçede görülen bu cümledeki "ol" zamiri ekleşerek (ol > o > u > i) i'ye dönüşmüştür (Kononov, 1956: 44). Mirzazade, Çayırov, Bahbudov (2004: 203-204) de aynı görüştedir. F. Q. İshakov da "ol" şahıs zamirinden gelişen -I şahıs ekinin Tuva ve Altay dilinde kullanıldığına dikkati çeker (İshakov, 1956: 308). M. Adamoviç ise -i'yi ilâve görmeyip çoktan kaybolup giden şimdiki zamanın tipi olan *-yirir (< yürür) biçiminin bir kalıntısı saymakta ve tipolojik olarak Çavuşköy ve Güney Dobruca'daki şekil ile de bağına dikkati çekip Azerî Türkçesindeki artık kaybolmuş olan *alıyri, *geliyri dolayısı ile *alıyiri, *geliyiri şekline dayandırmaktadır (Adamoviç, 1985: 131).

Azerbaycan Cumhuriyetinin Şamahı bölgesinde (İslamov, 1990: 157). İran ve Irak Türkleri ağızlarında yaygın bir kullanıma sahiptir:

Heg biliri pak niyyetem, ariyem (E. Emiri, 2007: 125).

Bu adamnarun biri munun yolun tuturi (Kıral: 144).

Güney Azerbaycan'da şehir ve yazarların dilinde hem -Ir hem de -Iri şekli yazı dili formallaşmadığı için ikili kullanıma sahiptir (Ceferov, 1990: 16; Sarıkaya, 1998: 273).

Irak Türkmen ağızlarında şimdiki zaman eki olarak (I)r ve -I kullanılmakta olup, -Iri şekli, 3. teklik şahıslarda karşımıza çıkar:

Xatun ağaya demiri

Ağa naccarı vurmuru

Naccar havcarı gırmırı

Havcar noxudumu vermiri (Saatçi, 1997: 209).

Diyiri ille girrem patşahı görrem (Saatçi, 1997: 211).

Bahar davar hürkürü (Şahbaz, 1979: 10).

Dayzamin kızın alırı (Haydar, 1979: 114).

Oğlan gidiri sultan babasına diyiri (Bayatlı, 1996: 207).

Sadece Mendeli ağzında rastlanan geniş zamanın teklik 1. şahıs çekiminde de şahıs eki olarak değerlendirilebilecek –i eki dikkati çekmektedir: *yāzeri* “yazar”, *ālmazi* “almaz”, *ōhumezi* “okumaz” (Buluç, 2007: 297).

- **-AndA Zarf-Fiil Ekinin İyelik Ekleriyle Kullanımı**

Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde ve ağızlarında yaygın olan –AndA ekli zarf fiiller bazı Anadolu ağızlarında ve Irak Türkmen Türkçesinde de kullanılmaktadır. Irak Türkmen Türkçesinde ek, iyelik eklerini de alır. Zarf fiil eklerinden sonra iyelik eklerinin getirilmesi özellikle Türkmen Türkçesinde de yaygın olarak görülür: *gelelimiz bāri*, *gideliñ bāri*, *ölinçāñ*, *çöregiñ menden*, *yöredigimizçe yöräsimiz gelyārđi*, *Moskwa ugramazımdan ozal* vs. (Türkmen Dilinin Grammatikası 1999). Türkiye Türkçesinde –DıktA, -DıktAn ekli zarf fiillerin iyelik eki kabul ettikleri görülmektedir: *geldiğimizde*, *geldiğinizden beri* vs. Irak Türkmen Türkçesinde -AndA ekli zarf fiillerin iyelik ekleriyle kullanımı karakteristiktir:

Yoldaşlarıv görendem

Meni bir sancı tutar (Saatçi, 1997: 246).

Mennen sen görüşendex

Nahsı kör olmuş gördü (Saatçi, 1997: 234).

Harşlar amalalara qamçı vurandalar (Bayatlı, 1996: 213).

Bes lereni matam sehabine verendev baqısını alma (Bayatlı, 1996: 222).

O yāzender , Siz yāzendeviž

“O yāzender” yapısı sadece Hanekin ağzında görülmektedir. (Buluç, 2007: 282).

-dıkA zarf fiil ekinde sonra da bazen 1. teklik şahıs iyelik eki getirilmektedir:

Bahdıxcam dilim bağlar

Sürdükcem derd ekerem (Paşayev, 2004: 230).

- **-Çİ Cümle Başı Edatı**

Irak Türkmen Türkçesinin kendine has özelliklerinden biri de cümle başı edatı olarak kullanılan –çi bağlacıdır:

Gedisen yara sele

Çek bir kinara sele

Çi bir üzin bilmiyen

Çi bir divara sele (Paşayev, 2004: 245)

“ya” ve “ister” bağlaçlarının eş anlamlısı olarak görev yapar: *çı bele: işte böyle çı onu çı bunu: ister onu, ister bunu* (Hürmüzlü, 2003).

- **-kInA Küçültme Eki**

Eski Türkçede küçültme eki olarak kullanılan –kInA eki Irak Türkmen Türkçesinde de karşımıza çıkmaktadır. Ek burada –nA şekline düşmüştür:

İçinde bir kıçıkına kâpı vâryıdı (Nuri, 1987: 27).

Men bir küçükne balıgām dedi (Haydar, 1979: 119).

Bir oncükana kalan yerde gece ölü gideller (Şahbaz, 1979: 72).

Kelime *oncıka* ~ *oncıkana* şekliyle Kerkük’te; *onçıka* ~ *onçıkana* Tuz’da geçmektedir (Hürmüzlü: 277).

- **-DAn Vasıta Hâli Eki ve Bağlama Edatı**

Irak Türkmen Türkçesinde “ilen” edatından gelişen ve ses benzeşmesi sonucu –DAn şekline giren biçimbirim vasıta hâli ve bağlama edatı olarak kullanılır. Elazığ, Diyarbakır ve Urfa ağızlarında da –DAn eki vasıta hâli için kullanılmaktadır.

Get arhadaşlarıvıdan hara gidesen get (Haydar, 1979: 121).

Kurttan kōyün matāli (Şahbaz, 1979: 1).

Ârızıdan Kember ne’c’ēdî (Buluç, 2007: 302).

İşte men özüydenem (Saatçi, 1997: 279).

- **“Birli” Edatı**

Irak Türkmen Türkçesinde “birli” (Eski Türkçe “birle”) edatı –mAk isim fiil eki ve -Dik sıfat fiil ekinin iyelik eki almış şekillerinden sonra gelerek zarf fiiller oluşturmaktadır. Kelimenin Eski Türkçedeki şekline yakın olarak kendini muhafaza etmesi ilgi çekicidir. Kelime, “bir+li” şeklinde de türemiş olabilir. “birle” kelimesi için de “bir+ile” açıklaması yapılmaktadır.

Dağ yarılmağı birli kız kâştı (Haydar, 1979: 80).

Çıhar çöle çıhtığı birli etrefine bahar (Haydar, 1979: 15).

“ilen” edatının ekleşmesi ve bazı ses olaylarından sonra –DAn şekline dönen vasıta hâli eki de aynı şekilde isim fiil ve sıfat fiil eklerinden sonra gelerek zarf fiil yapımında görev alırlar:

Geliñ yëve girdiği birli damnan şeker sepelle (Nuri, 1987: 54).

Bir kere bele vurmağıdan avırdımı yardı (Haydar, 1979: 131).

Kızın ağzının üstüne bir zille çaldığından kız düştü indi (Haydar, 1979: 131).

Erbil-Amirli ağzında tek bir örnekte “–akav” morfeminin zarf fiil eki olarak kullanılması dikkati çekmektedir:

Bahtı bir adam kaçakav (kaçarak) gēldi (Nuri, 1987: 42).

- **“Bile” Dönüslülük ve Şahıs Zamiri**

Irak Türkmen Türkçesinde şahıs ve dönüslülük zamiri olarak kullanılan “bile” kelimesi bulunmaktadır. Erbil, Altınköprü, Selahaddin, Amirli bölgelerinde kullanılan bu zamir İran’da Urmiye ve Tebriz ağzlarında, ayrıca Ermenistan’ın Meğri şehri şivesinde görülmektedir (İslamov:1990; 156).

Hâfi ya Hajizâ: dâ diyârdilâr bilâsinâ (Kıral, 2001: 152).

Hâr dâfâ ki bilâsinnân soruşardîlar (Kıral, 2001: 152).

Bir ağaç çâlîp bilênse...dēyîr Kurbānîy ōlîm dayaa hamāmî bileye vērîm tâpîsîn çîhârdîm âdîya sen bilēmî o yere apar! (Şahbaz,1979: 100).

Nagarta mal istisey verim bileye (Haydar, 1979: 27).

Valla nēnē alla ta’âlā vērdî bilemize munun (Nuri, 1987: 11).

Valla diyer, ne sahlıyım bilevüzden (Nuri, 1987: 12).

Bu kize bele mukeyet olâsız, kessersem bilēyîzi (Nuri, 1987: 36).

Kaynaklar

- ADOMOVİÇ, M. (1985). *Konjugationsgeschichte der Türkischen Sprache*. Brill, Leiden.
- BAYATLI, H. K. (1979). *Halk Şiirinde Irak Türkmen Ağzı Dil İncelemesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- BAYATLI, N. Y. (2007), *Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayınları.
- BENDEROĞLU, A. (1989). *Irak Türkmen Dili. Dil Bilgisi ve Karşılaştırma* (II. Baskı), Bağdat: Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, Türkmen Kültür Müdürlüğü Kültür Yayınları Dairesi.
- BULUÇ, S. (2007). “Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri”. *Makaleler* (Hzl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: TDK Yayınları. 271-279.
- (2007). “Mendeli (Irak) Ağzının Özellikleri”, *Makaleler* (hzl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: TDK Yayınları. 296-298.
- . “Tellâfer Türkçesi Üzerine”, *Makaleler* (hzl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: TDK Yayınları. 284-291.
- . “Kerkük Ağzına Göre Arzu ile Kamber Masalı”, *Makaleler*, (hzl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: TDK Yayınları. 299-330.
- . “Irak Türk Ağzlarının Bazı Ses Özellikleri”, *Makaleler*, (hzl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: TDK Yayınları. 331-333.
- (2007). “Irak’ta Hanekin Türk Ağzı Üzerine”. *Makaleler* (hzl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: TDK Yayınları. 280-283.
- (2007). “Kerkük Hoyratlarına Dair”. *Makaleler* (hzl.: Zeynep Korkmaz). Ankara: TDK Yayınları. 259-271.
- BULUT, C. (2000). “Optative constructions in Iraqi Turkmen”. *Studies on Turkish and Turkic languages, Proceedings of the IXth International Conference on Turkish Linguistics, Oxford, August 12-14 1998* (editörler: A. Göksel, C. Kerslake). *Turcologica* 46, Harrassowitz, Wiesbaden. 161-169.
- (2005). “Iranian Influences in Sonqor Turkic”, *Linguistic Convergence and Areal Diffusion, Case studies from Iranian, Semitic and Turkic*;

- Editörler: E. A. Csato, B. Isaksson , C. Jahani; RoutledgeCurzon, London-New York; 241-269.
- CEFEROV, N. (1990). *Cenubî Azerbaycan'da Edebî Dil: Normalar*. Elm, Bakı.
- ÇARIYAROV, B. (1969). *Günorta- Günbatır Türki Dillerde İşlik Zamanları*. İlim Neşriyatı, Aşgabat.
- EKER, S. (2008). “Türk Dili Tarihinde Bir Dilbilimsel Temas Bölgesi Olarak Diyarbakır”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır I* (ed. Bahaeddin Yediyıldız, Kertsin Tomenendal), Diyarbakır Valiliği ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- EMİRÎ, E. (2007). *Hekim Tilimhan Divanı (I. cild)*. Kum.
- ERGİN, M. (1981). *Azerî Türkçesi*. İstanbul.
- EZİZOV, E. (1999). *Azerbaycan Dilinin Tarihi Dialektologiyası*. Bakı: Bakı Üniversitesi Neşriyatı.
- HAYDAR, Ç. H. (1979). *Irak Türkmen Ağızları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- HÜR MÜZLÜ, H. (2003). *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- İSHAKOV, F. Q (1956). *Formı nastoyatsego vremeni izyavitelnogo nakloneniya i tuvinskom yazıke, issledovaniya go sravnitelnoy grammatike tyurkskih yazıkov (ç. II), M.*
- İSLAMOV, M. vd. (1990). *Azerbaycan Dilinin Dialektoloji Atlası*. Bakı.
- KIRAL, F. (2001). *Das gesprochene Aserbaidshanisch von Iran, Eine studie zu den syntaktischen Einflüssen des Persischen*, Harrossowitz, Wiesbaden.
- KONONOV, A. N. (1956). *Grammatika sovremennoga turetskogo literaturnogo yazıka. M-L.*
- MİRZEZADE, H. (1990). *Azerbaycan Dilinin Tarihi Grammatikası*, Bakı: Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı.
- NURİ, M. K. (1987). *Erbil ve Amirli Ağızları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PAŞAYEV, G. (1998). *Irak Türkmen Folkloru*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- vd. (2004). *İraq-Türkman Lehcesi*. Elm, Nurlan, Bakı.

- SAATÇİ, Ö. (1998). *Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağzlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAATÇİ, S. (1984). *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Fuzûli Yayınları.
- (1997). "Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, C.6* (proje yöneticisi ve genel redaktör: Nevzat Kösoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SARIKAYA, M. (1998). *Güney Azerbaycan Türkçesi Grameri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞAHBAZ, H. H. (1979). *Kerkük Ağzı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- TERZİBAŞI, A. (1980). *Kerkük Havaları*. İstanbul. *Türkmen Dilinin Grammatikası. Morfolojiya* (redaktör: M. Söyegov) (1999). Ruh, Aşgabat.
- VASFİ, İ. S. (2001). *Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri* (II. Baskı). İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.